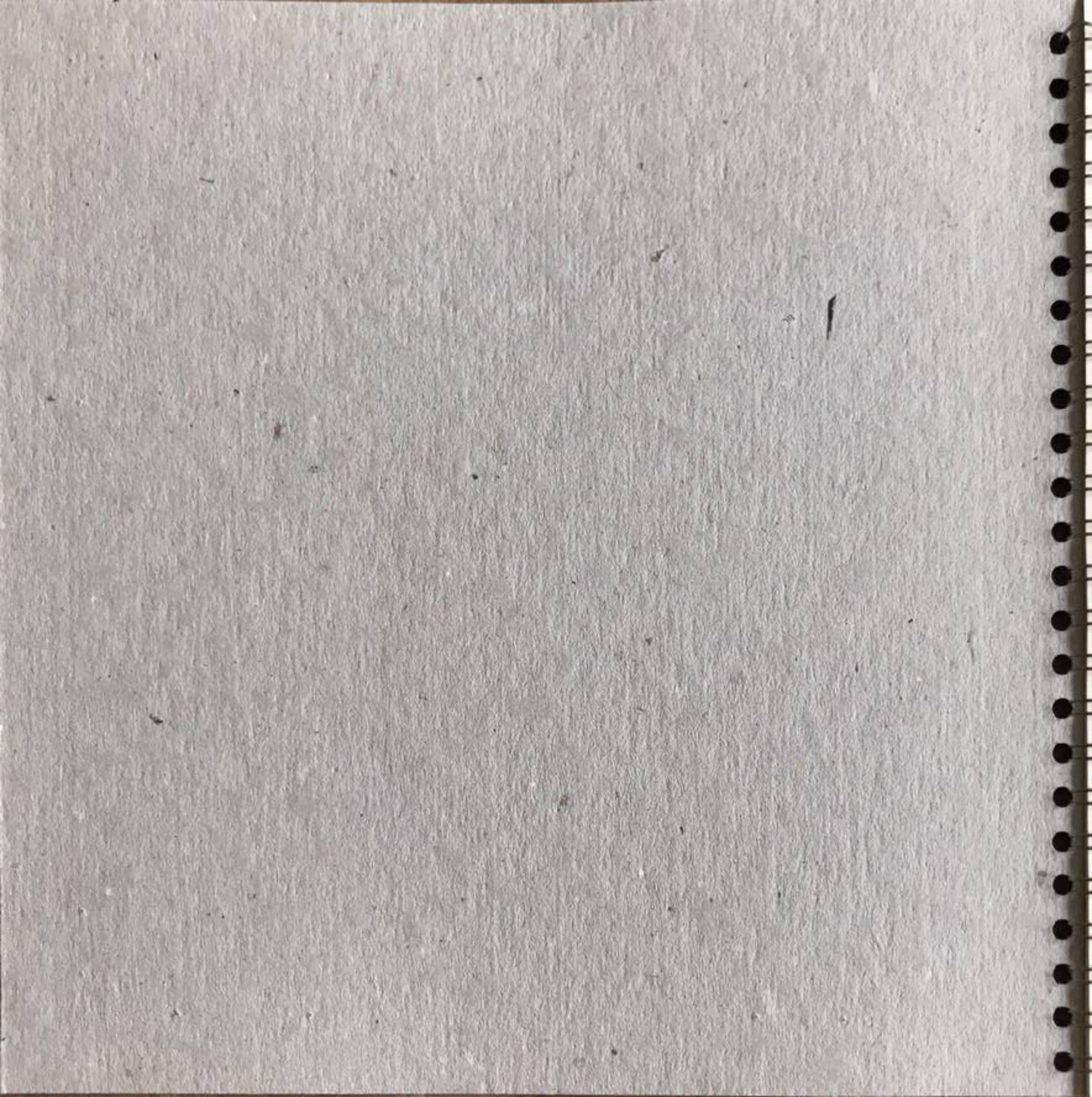

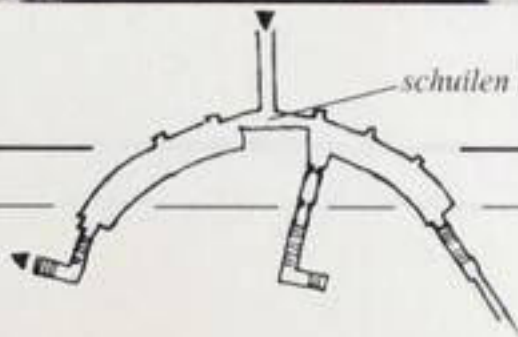
SCHUILEN IN MAASTRICHT ...

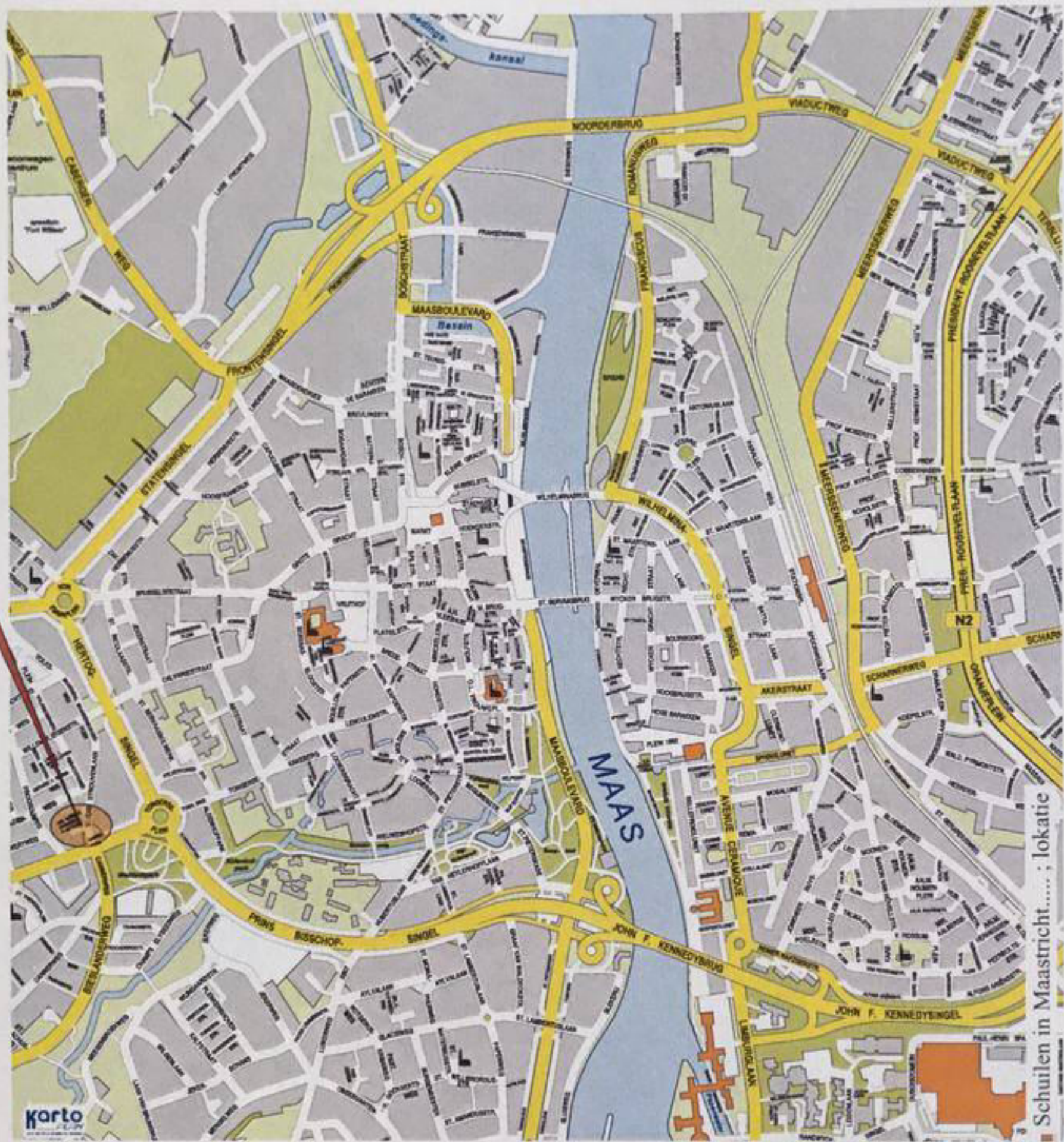

Schuilen in Maastricht.....

schuilen in Maastricht.....

■ Schuilen in Maastricht.....; lokatie

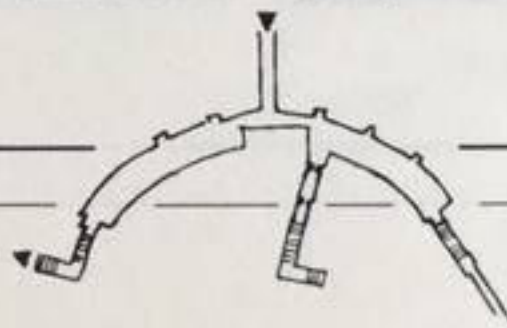
Schoulen in Maastricht...

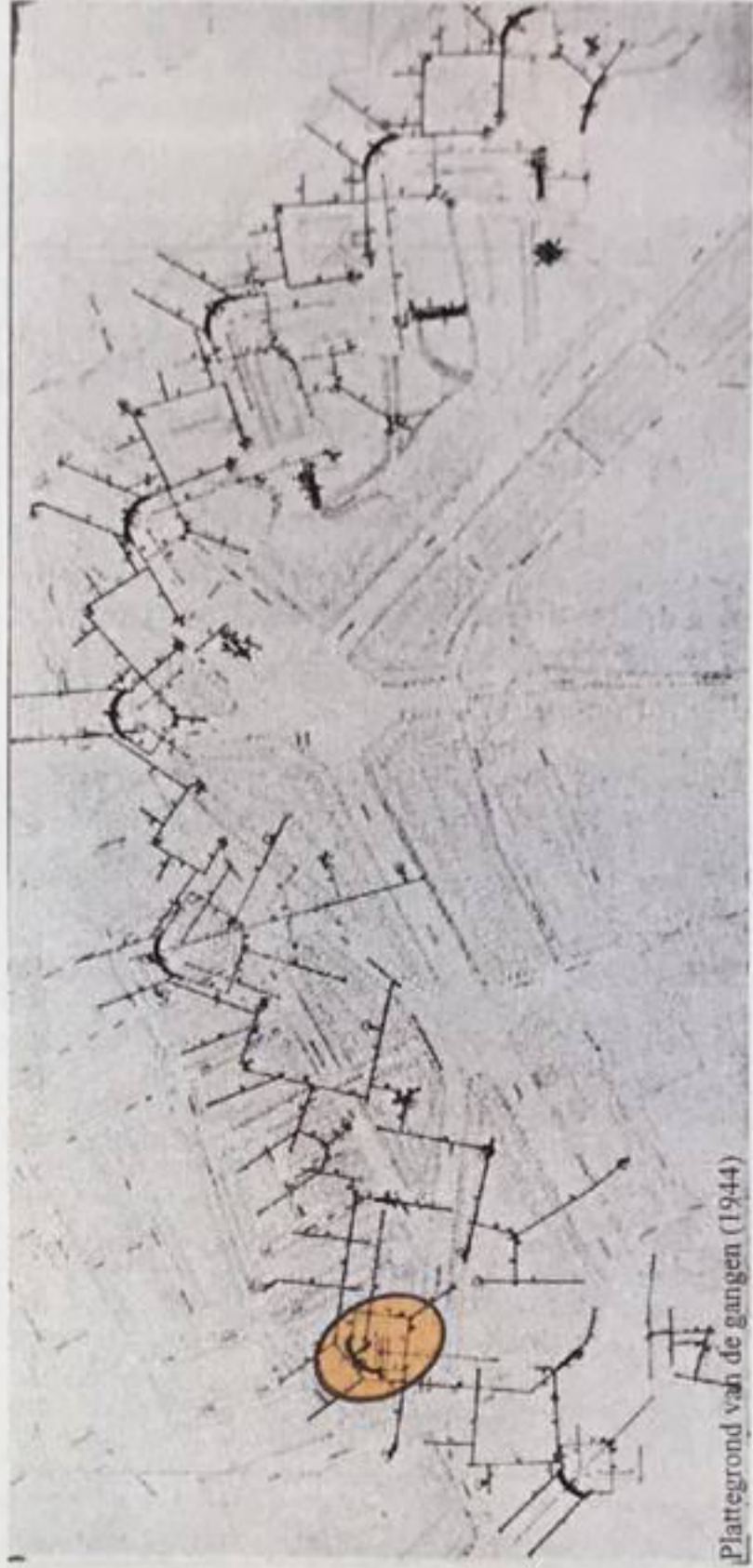
1. Inleiding

Samen met de VVV-Maastricht hebben enkele deskundige en enthousiaste mensen het initiatief genomen om in de kazemat onder het Minister Goeman Borgesiusplantsoen een permanente expositie in te richten over schuilkelders in Maastricht. Deze kazemat ligt op de route van de rondleidingen die door de VVV in de kazematten worden gegeven en vormt tevens het eindpunt van de speurtochten door de kazematten. In de expositie zal aandacht worden gevraagd voor de schuilkelders waar in de Tweede Wereldoorlog duizenden Maastrichtenaren een veilig onderkomen konden vinden. Daarnaast spelen de schuilkelders die in de periode van de Koude Oorlog werden ingericht -en gelukkig nooit hoefden te worden gebruikt- een belangrijke rol in de tentoonstelling. Bij de inrichting van de expositie is er principiëel voor gekozen de ruimte en de bestaande inrichting intact te laten en slechts elementen toe te voegen. De initiatiefnemers zijn ervan overtuigd dat hiermee een uniek en waardevol element aan het culturele en toeristische spectrum van Maastricht wordt toegevoegd.

De kazemat onder het
Minister Goeman Borgesiusplantsoen

Plattegrond van de gansen (1944)

2. Een stukje geschiedenis

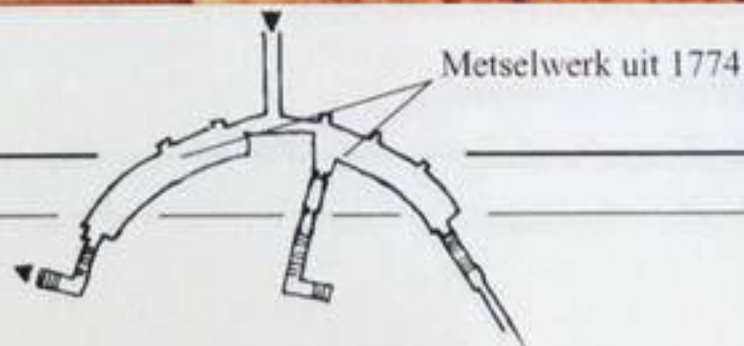
De kazematten

De vesting Maastricht maakte tijdens de belegering van 1579 door de Spanjaarden voor het eerst kennis met de ondergrondse mijnenoorlog. Sinds die tijd zijn er vooral onder de hoger gelegen delen van de vesting regelmatig ondergrondse gangen aangelegd. Sinds 1690 werden er ook in metselwerk uitgevoerde gangen gebouwd. In de tweede helft van de achttiende eeuw werd dit gemetselde gangenstelsel uitgebreid tot een samenhangend geheel en uitgebreid met een aantal van schietgaten voorziene bunkers of caponnières.

Na de opheffing van de vesting in 1867 verdween een groot deel van de vestingwerken in de westelijk van de stad gelegen Hoge Fronten onder de grond. Het onderaardse gangenstelsel en de caponnières bleven behouden. Tot op de dag van vandaag is meer dan tien kilometer gang begaanbaar en over het algemeen in een opmerkelijk goede bouwkundige conditie.

Metselwerk uit 1774

Luchtbeschermingsdienst
Brandweer

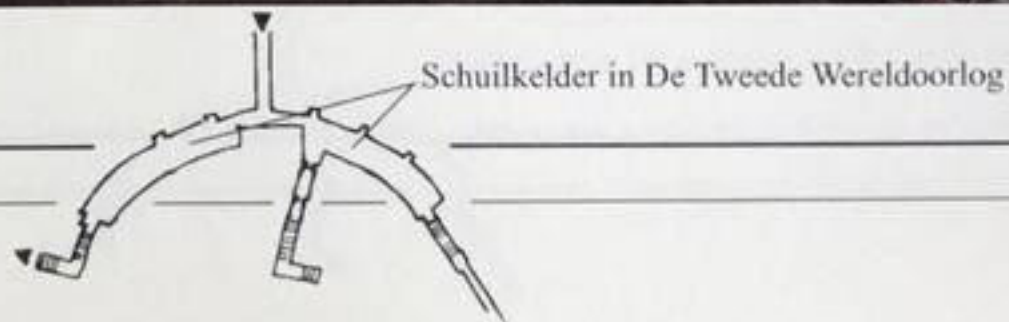

De eerste schuilkelderperiode

Nadat in de jaren twintig van de twintigste eeuw bovenop het gangenstelsel nieuwe woonwijken waren gebouwd, raakte het bestaan van de gangen min of meer in vergetelheid. Slechts zwervers en avonturiers waagden zich vanaf ingangen achter de Statensingel in het stelsel. De gangen onder de bebouwing slibden langzaam maar zeker dicht hetgeen boven de grond regelmatig tot verzakkingen leidde. Pas toen aan het einde van de jaren dertig de oorlogsdreiging voelbaar werd ontstond er weer belangstelling voor de gangen. Het waren vooral de buurtbewoners die in hun eigen woonomgeving bescherming tegen beschietingen en bombardementen zochten. De oude gangen werden via tientallen trappen toegankelijk gemaakt en ingericht tot schuilplaatsen. Het particuliere initiatief werd al snel ondersteund door de Luchtbeschermingsdienst die later in de Tweede Wereldoorlog een afdeling Schuilkelderdienst kreeg.

Tijdens de oorlog schuilden, bijvoorbeeld in 1943, regelmatig meer dan 10.000 mensen in de gangen, in noodgevallen kon men zelfs 23.000 mensen onderdak bieden. Schattingen in het laatste oorlogsjaar spreken zelfs van 30.000 mensen. De gangen boden een veilig onderdak aan de bewoners, ook toen op 27 november 1941 een zware bom de omgeving trof. Onder degenen die niet de gangen ingetrokken waren, vielen 25 doden en zo'n 120 gewonden.

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog werden de schuilkelders opgeheven en afgesloten. Een groot deel van de aangebrachte voorzieningen werd vervolgens verwijderd of vernield.

De tweede schuilkelderperiode

In het kader van het Rijksplan voor schuilkelders werden vanaf 1965 opnieuw schuilgelegenheden in de kazematten ingericht. In deze tijd van de Koude Oorlog moesten deze niet alleen bescherming kunnen bieden tegen conventioneel geweld, maar ook tegen gassen en radio-actieve straling. De nieuwe schuilkelders werden ingericht in zes voormalige caponnières. Hoewel bouw en inrichting in opdracht van de gemeente Maastricht geschieden, is deze schuilkelderperiode onlosmakelijk verbonden met de organisatie Bescherming Bevolking die de techniek en het onderhoud voor haar rekening nam. Een veelheid aan apparatuur werd geïnstalleerd teneinde de schuilkelders op hun doel voorbereid te laten zijn. Met het verdwijnen van het spanningsveld tussen oost en west kwam aan deze schuilkelderperiode een einde in de jaren negentig van de twintigste eeuw.

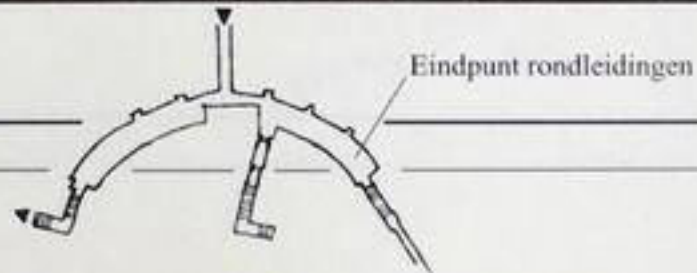
Schuilkelder uit de tijd van De Koude Oorlog

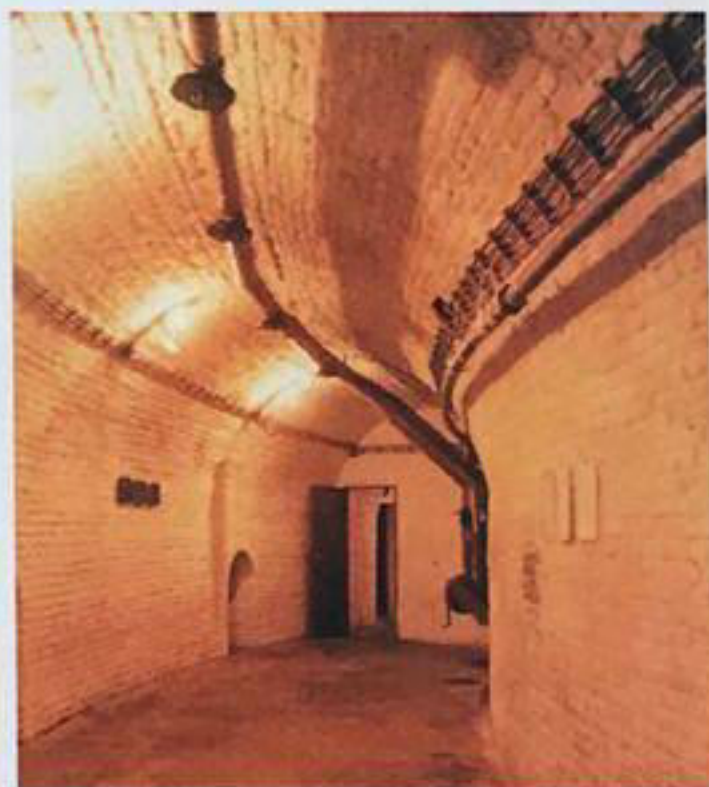
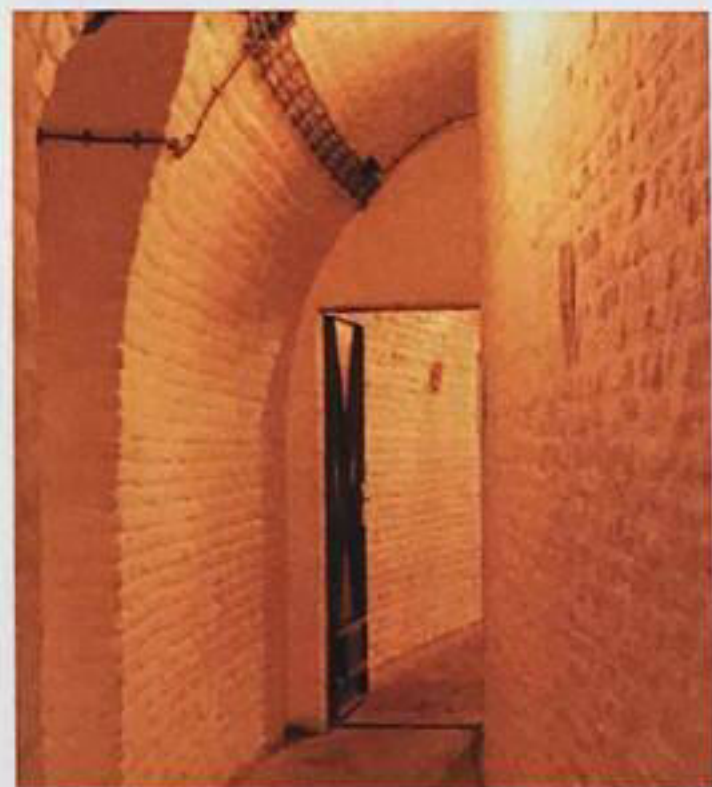

Toeristische functie

Het gangenstelsel dat in Maastricht de kazematten genoemd wordt, is tegenwoordig opengesteld voor het publiek. De VVV-Maastricht organiseert sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw rondleidingen vanaf het bastion Waldeck tot aan het Minister Goeman Borgesiusplantsoen. Tijdens deze rondleidingen worden de bezoekers uitgebreid geïnformeerd over het doel en de functie van de vesting Maastricht en de rol van het gangenstelsel in de verdediging. Ook de latere lotgevallen van de gangen inclusief het gebruik als schuilkelder komen hierbij summier aan de orde.

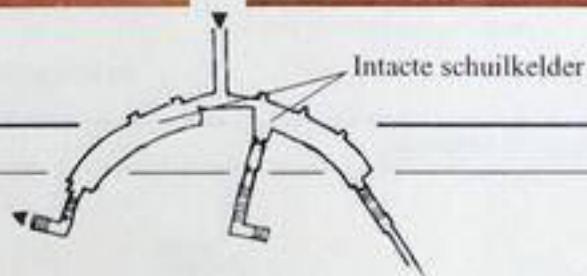
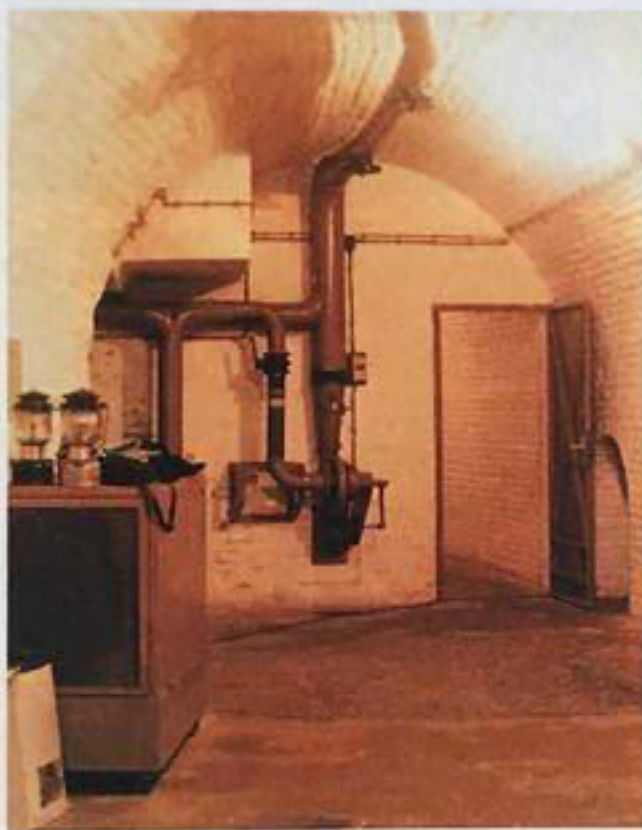
Incidenteel worden ook lange rondleidingen gegeven waarbij het gangenstelsel van het bastion Waldeck tot aan het bastion Holstein wordt doorkruist. Sinds enkele jaren zijn er ook avonturentochten die starten bij bastion Holstein en eindigen op het Minister Goeman Borgesiusplantsoen.

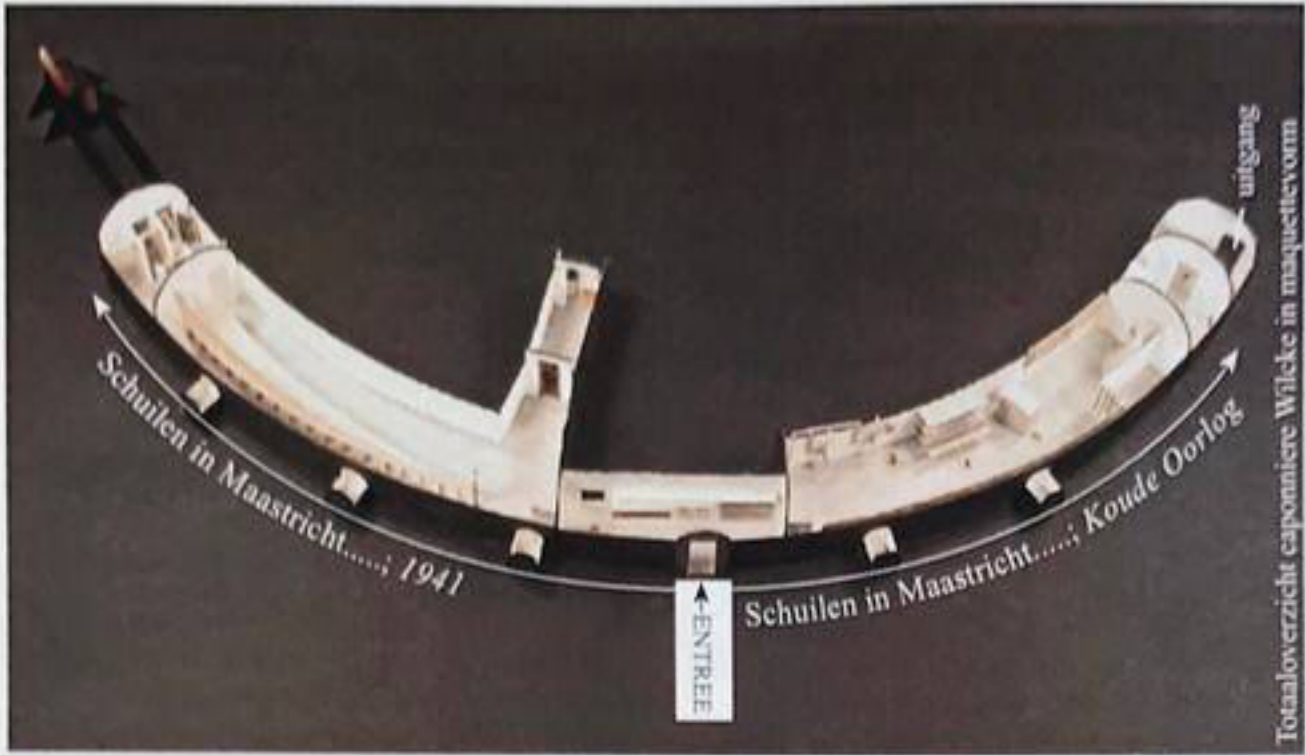

Meer aandacht voor de schuilkelders

Bij de opheffing en ontmanteling van de moderne schuilkelders uit de tweede periode is aan de gemeente Maastricht het verzoek gedaan de technische installaties in de schuilkelder onder het Minister Goeman Borgesiusplantsoen niet te ontmantelen. De gemeente heeft hiermee ingestemd en deze schuilkelder is daardoor min of meer als museaal relict in stand gebleven. Vrij snel na genoemde opheffing is ook het initiatief genomen om in de buurt van het Minister Goeman Borgesiusplantsoen een mijngalerij in te richten zoals dat in de Tweede Wereldoorlog gebruikelijk was. Hiertoe zijn over enkele tientallen meters geïmpregneerde, houten banken aangebracht en is de zwakstroomverlichting uit die tijd gereconstrueerd. In diezelfde periode is in de caponnière Goeman Borgesius een tijdelijke schuilkeldertentoonstelling ingericht die door enkele honderden belangstellenden bezocht werd. Sindsdien is de behoefte ontstaan om door middel van een permanente expositie de herinnering aan de beide schuilkelderperiodes levend te houden. Gekoppeld daaraan is de gedachte dat de oorlogsverwoesting in de wijk bovenop het gangenstelsel niet vergeten mag worden.

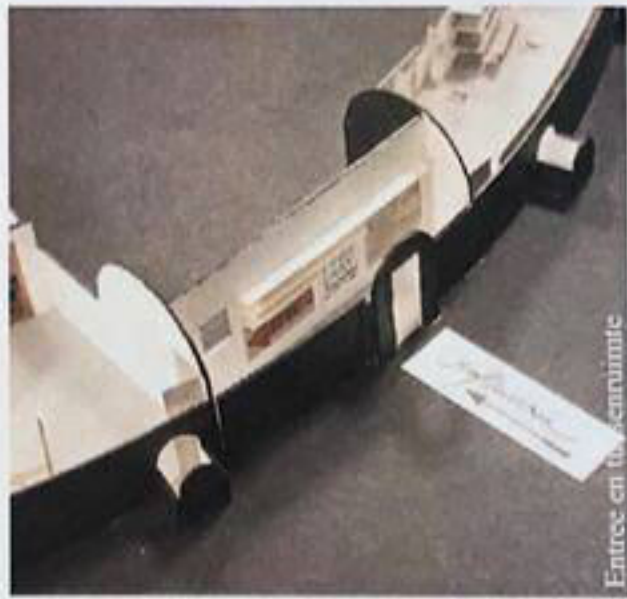

Totaaloverzicht caponniere Wilcke in maquettevorm

Toegang vanuit kazematten

Entree en toegangsruimte

3. Schuilen in Maastricht....; het ontwerp

Uitgangsprincipe

Bij de inrichting van de expositie wordt uitgegaan van de bestaande ruimte. Sterker nog, de ruimte en de huidige toestand waarin deze verkeert, heeft in hoge mate het ontwerp bepaald. De caponnière Wilcke was oorspronkelijk een halfronde galerij zonder onderverdeling. De ruimte was door een deuropening rechtstreeks vanuit de droge vestinggracht te bereiken en er waren drie doorgangen naar het gangenstelsel van de kazematten. De deuropening die uitgaaf op de grachtbodem en een van de toegangen tot het gangenstelsel zijn geblokkeerd. Als gevolg van de inrichting tot schuilkelder werden er in de Tweede Wereldoorlog twee nieuwe toegangen naar het Minister Goeman Borgesiusplantsoen gemaakt. Deze beide toegangen bestaan tot op de dag van vandaag. Voor het gebruik als 'atoomschuilkelder' werd de caponnière onderverdeeld in een aantal afzonderlijke ruimtes waarvan de twee grootste de eigenlijke schuilkelder vormden. Daarnaast zijn er twee luchtsluizen, een technische ruimte en twee afdelingen waarin toilethokjes werden geplaatst. Door deze ingrepen is de ruimte grofweg in twee, soortgelijke helften verdeeld.

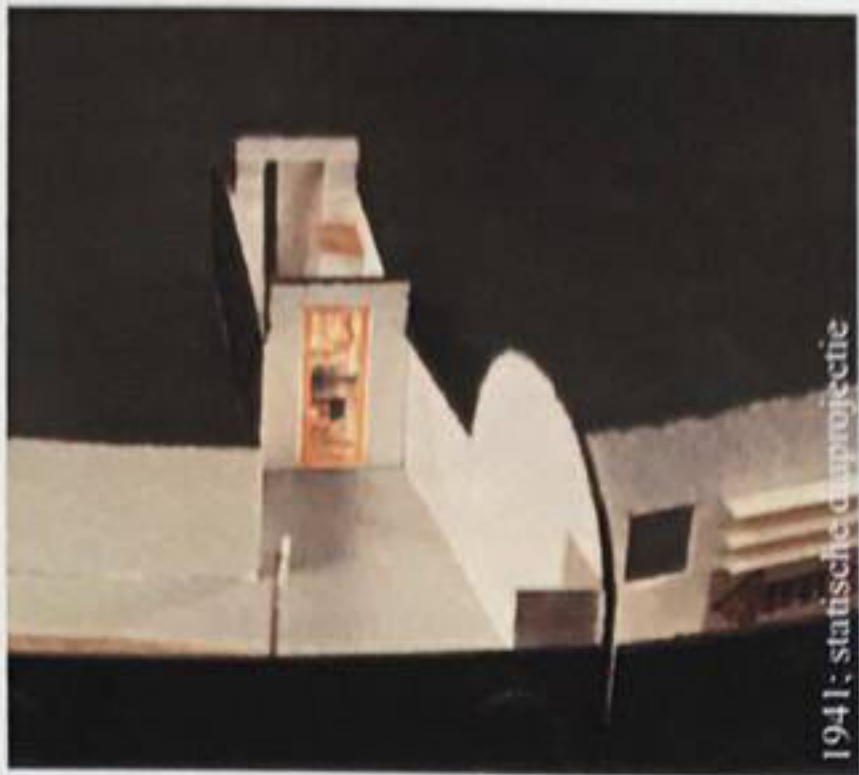
Voor de presentatie van de expositie wordt uitgegaan van de twee historische schuilkelderperioden.

Deze twee perioden kunnen ruimtelijk van elkaar gescheiden worden gepresenteerd in de caponnière Wilcke, namelijk in de twee helften van de voormalige 'atoomschuilkelder'.

De expositie, in- en uitleiding

De meeste bezoekers zullen de expositie betreden vanuit het gangenstelsel aan het einde van een rondleiding of avonturentocht in de kazematten. Zij komen in groepen en zullen veelal niet specifiek geïnteresseerd zijn in dit deel van de geschiedenis van Maastricht. Voor deze bezoekers begint een bezoek aan de tentoonstelling in de tussenruimte. Deze ruimte wordt bewust op een zakelijke en functionele manier ingericht zodat meteen duidelijk wordt dat men aan een ander hoofdstuk gaat beginnen. Dit nieuwe hoofdstuk wordt op beknopte wijze ingeleid met een heel korte, duidelijke tekst die op de wand wordt aangebracht. De bezoeker heeft hier in principe de keuze om ofwel langs de kortste weg, naar rechts -via de Koude-Oorlog-schuilkelder- naar buiten te gaan, ofwel de expositie langs de meest logische weg, naar links te volgen en ook het deel over de Tweede Wereldoorlog te bezoeken. Dit deel wordt '1941' genoemd, naar het jaar waarin de woonbuurt boven de schuilkelders getroffen werd door oorlogsgeweld en verwoesting en de gangenstelsels hun waarde als veilig onderkomen bewezen.

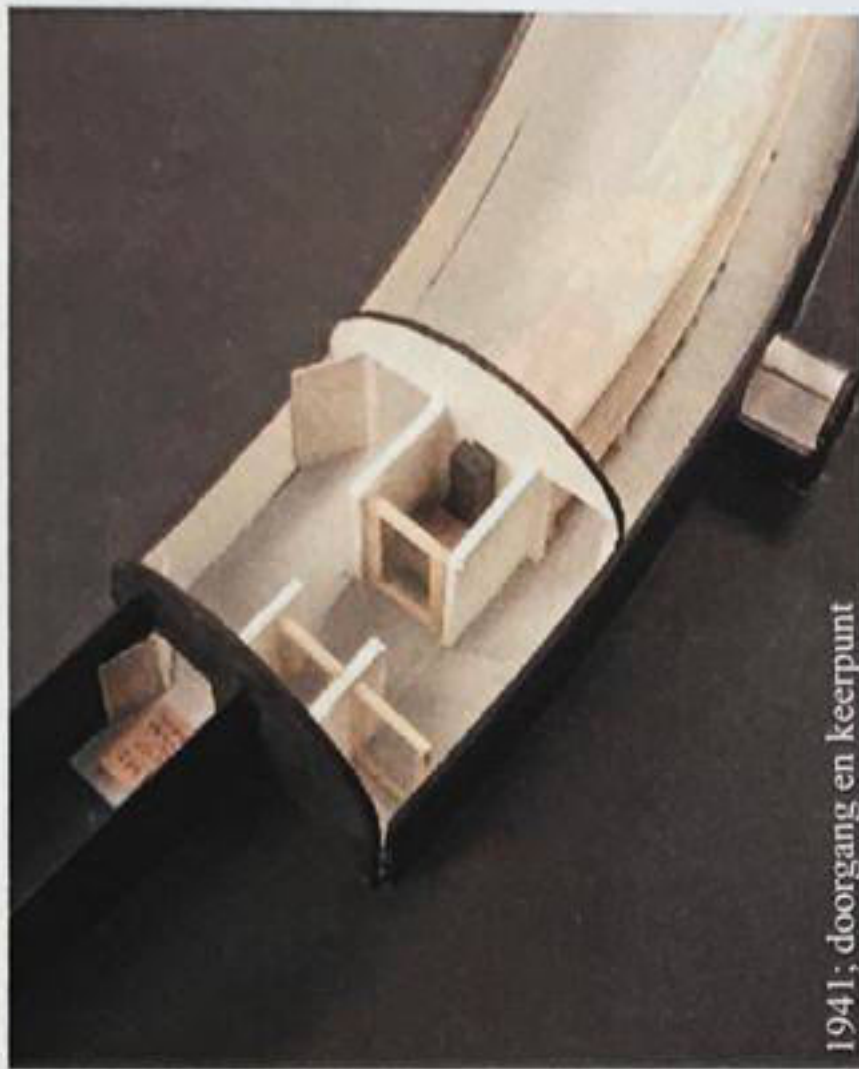

1941; statische draagprojectie

1941; expositietafel

1941; doorgang en keerpunt

1941; monument Eenzame Doden maken geweld tot Oorlog

1941

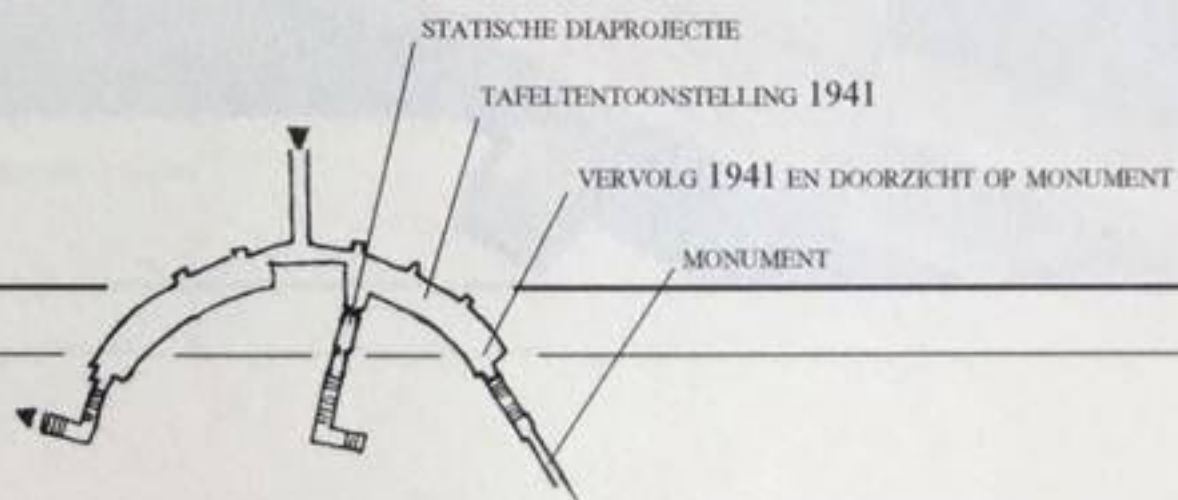
In dit deel van de expositie wordt een sfeerbeeld opgeroepen door middel van een statische diaprojectie in een verder vrij donker eerste deel van de ruimte. Doel van de projectie is het creëren van de juiste sfeer, een tijdsbeeld om de bezoeker in de juiste stemming te brengen.

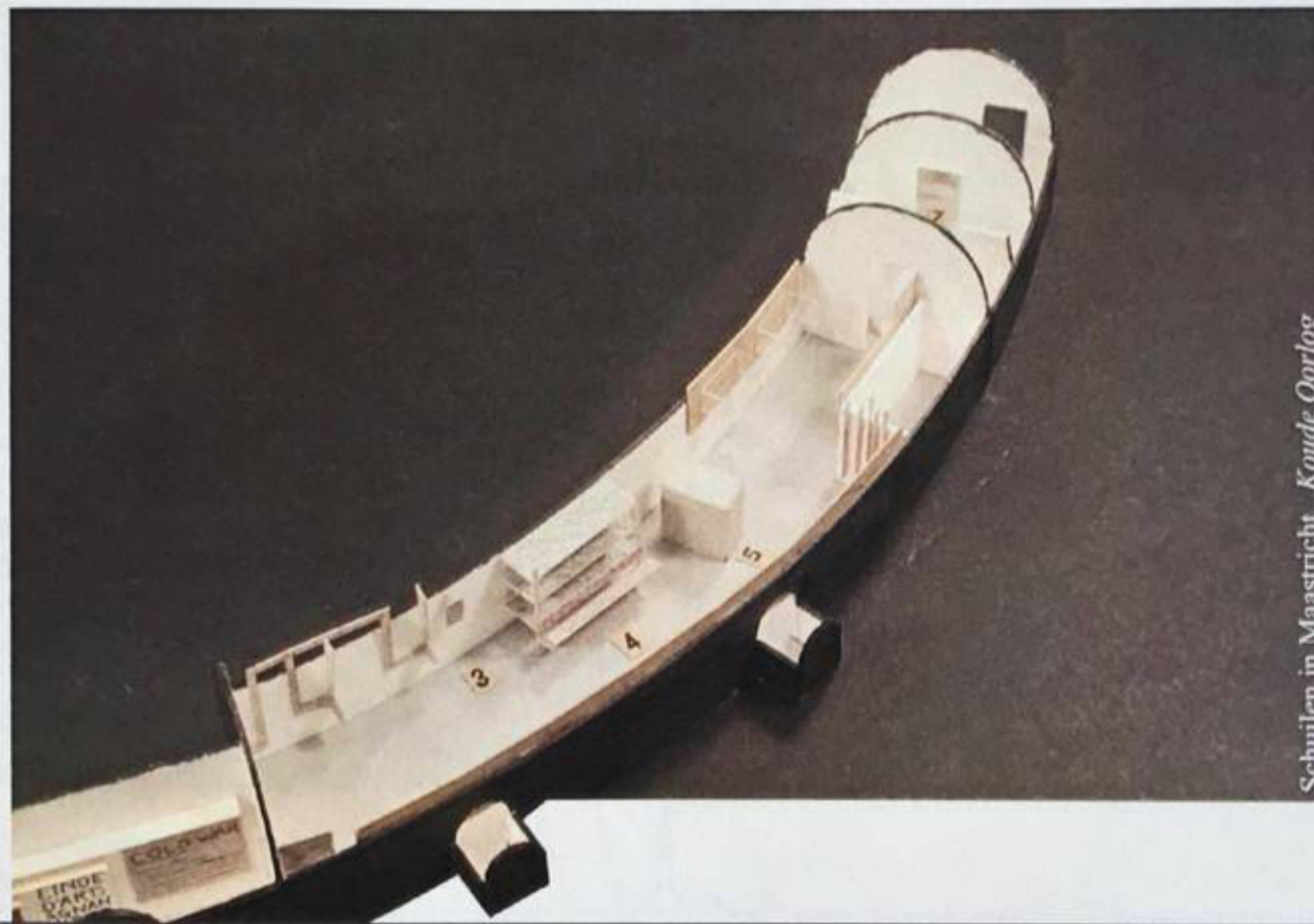
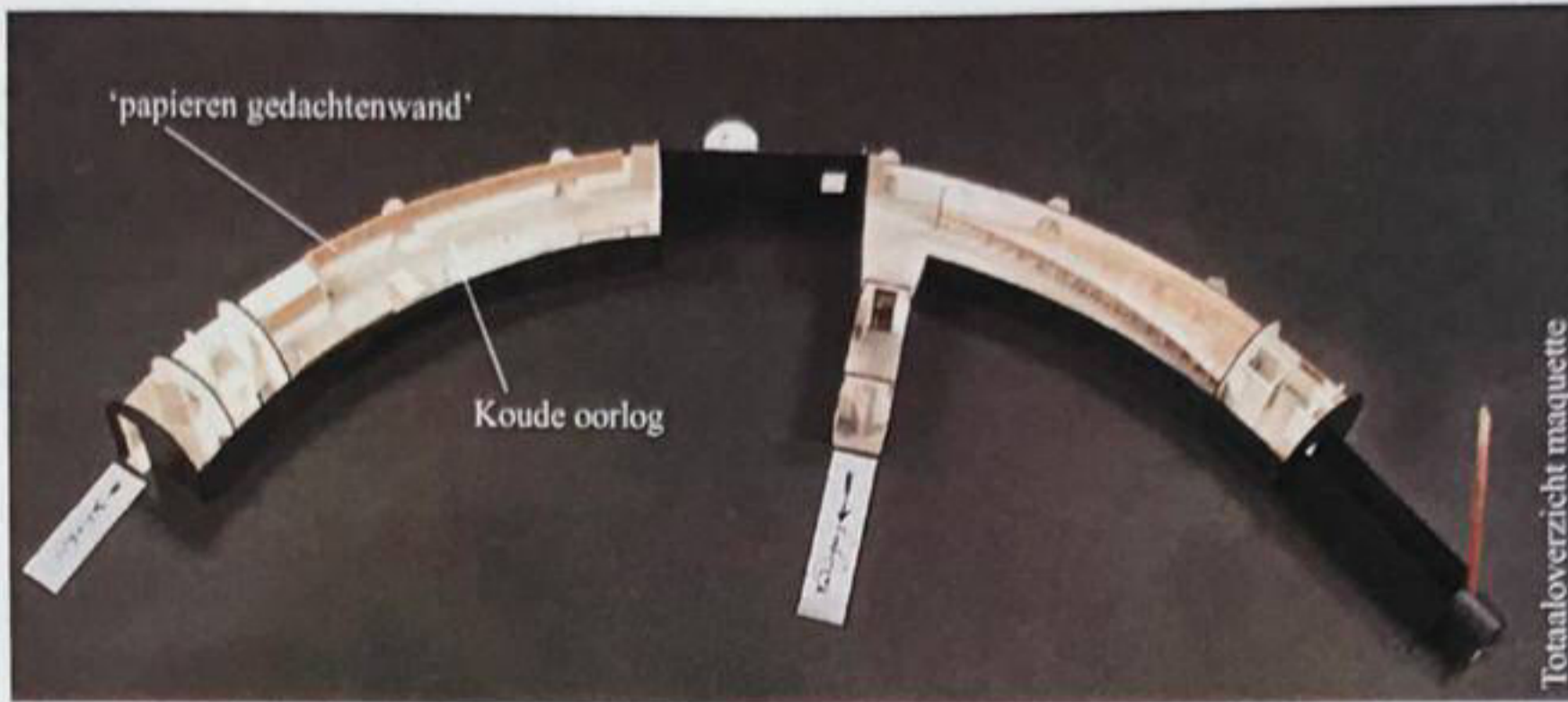
De ruimte is verder ingericht met een grote 'expositietafel' gebouwd met materialen die herinneren aan de inrichting van de schuilkelders in de Tweede Wereldoorlog. De tafel voegt zich naar de gebogen vorm van de ruimte en bestaat uit ongeschilderd, geïmpregneerd hout. Zij heeft één zijde waaraan de bezoekers staan bij het bekijken van de tentoongestelde voorwerpen. De andere kant wordt afgeschermd met een 'rugleuning' in de vorm van een naar de punt van de tafel toe aflopend scherm. Dit scherm is niet gesloten, tussen de latten blijven openingen zodat de ruimten aan beide zijden niet volledig van elkaar gescheiden worden.

Op de tafel worden eenvoudige glazen vitrines geplaatst, afzonderlijk verlicht met gloeilampen die aan de binnenzijde van deze 'dozen' worden aangebracht. De lampen zorgen enerzijds voor een sfeerbeeld dat aansluit bij de schuilkelders uit deze periode, anderzijds voor plaatselijke verwarming en circulatie van de lucht in de vitrines. De tentoongestelde objecten worden daardoor beschermd tegen de vochtige atmosfeer in de ruimte. De verlichting in de vitrines vormt samen met een noodverlichting de enige lichtbron in deze ruimte.

De tafeltentoonstelling eindigt bij de kopwand van deze ruimte. Door de bestaande deuropening komt de bezoeker in een kleinere ruimte waar zijn blik valt op de doorgang naar het -hier doodlopende- gangenstelsel die op transparante wijze is afgesloten. Achter deze afsluiting bevindt zich het ondergrondse deel van een monument dat de herinnering aan de verwoestingen in het Blauwdorp in 1941 levend moet houden. Dit monument maakt integraal onderdeel uit van de tentoonstelling zodat het ook in de toekomst geen vergeten object kan worden. De rommelige sfeer in de bestaande gang wordt aangevuld met een tweetal objecten en verlichting. Het monument confronteert de bezoeker met de impact van groot oorlogsgeweld op de kleine schaal van de individuele mens.

Vanaf het monument keert de bezoeker terug via een nieuw te maken doorgang naar de grote ruimte met de expositietafel. Enkele toilethokjes voor deze nieuwe doorgang kunnen nog gebruikt worden als expositieruimte. De bezoeker begeeft zich vervolgens achter de rugleuning van de expositietafel terug naar de tussenruimte en kan dan zijn weg vervolgen naar het andere deel van de expositie.

Koude Oorlog

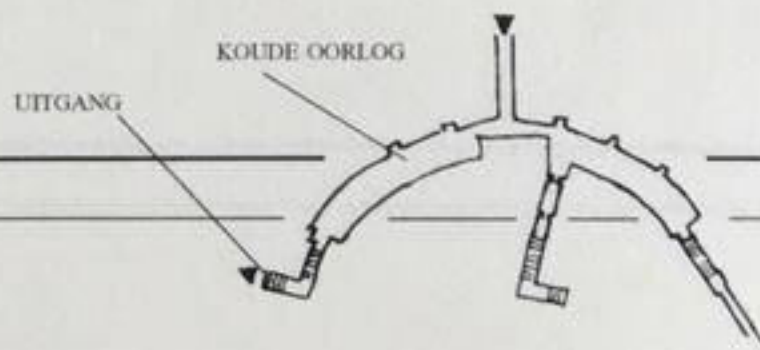
In de periode van de Koude Oorlog zijn de schuilkelders niet gebruikt, er is daardoor wel veel tijd en gelegenheid geweest om het schuilkelderconcept te perfectioneren. Het resultaat daarvan is een onvoorstelbare hoeveelheid expositiemateriaal in de vorm van documenten, instrumenten, uniformen en andere voorwerpen. Doordat de 'atoomschuilkelders' nooit hoefden te worden gebruikt, kan het verhaal hier ook op een veel luchtiger wijze worden gepresenteerd.

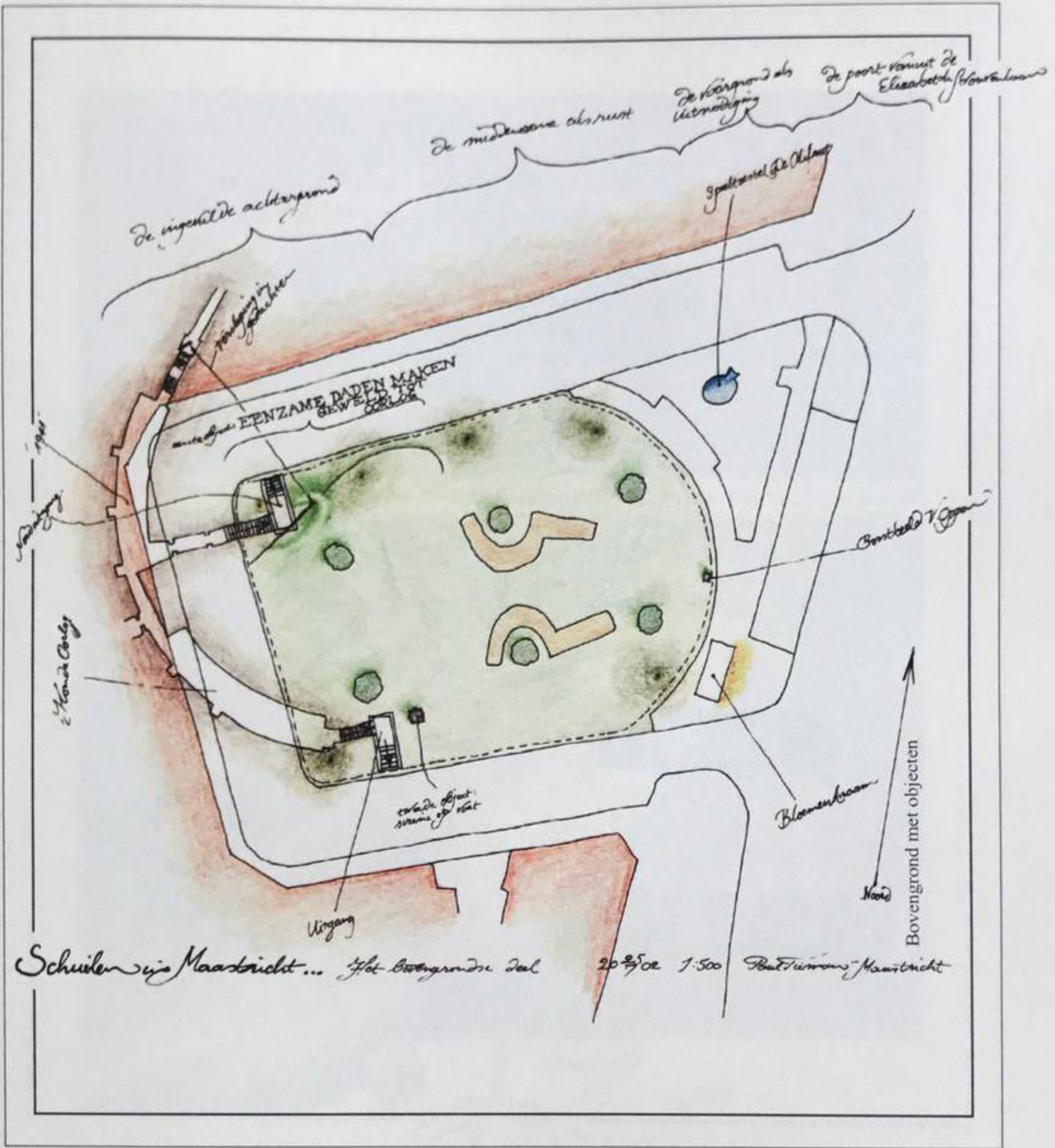
Het ontwerp voor dit deel van de expositie gaat uit van 'de papieren gedachtenwand', een zeer groot tentoonstellingspaneel dat op ooghoogte tegen de muur wordt aangebracht over de volle lengte van de ruimte. Op deze wand worden in een geordende collage zowel tweedimensionale tentoonstellingsstukken aangebracht als ook toelichtingen bij de grote objecten, die her en der in de ruimte zijn opgesteld. Een aantal grote objecten maakt onderdeel uit van de vaste standaarduitrusting van de schuilkelder. Alle grote objecten worden aangeduid met een groot cijfer in een gekleurd veld op de vloer. Deze getallen verwijzen naar een bijbehorende toelichting op de 'papieren gedachtenwand'. De verlichting van deze expositieruimte is in principe aanwezig en maakt onderdeel uit van de expositie.

Nabij de uitgang bevindt zich een tweede serie toilethokjes, die ook als expositieruimte worden ingericht. Eén of meerdere hokjes kunnen worden afgesloten en gebruikt als bergruimte. Achter de toiletruimte is de technische ruimte van de schuilkelder gesitueerd, een vast onderdeel van de expositie. De technische ruimte is ook de doorloop naar de uitgang. Nabij de uitgang is het mogelijk een tweede -beknopte- inleidingstekst aan te brengen voor bezoekers die in de toekomst alleen de schuilkelderexpositie willen bezoeken.

CHAUFFEUR

G. VERKENNER

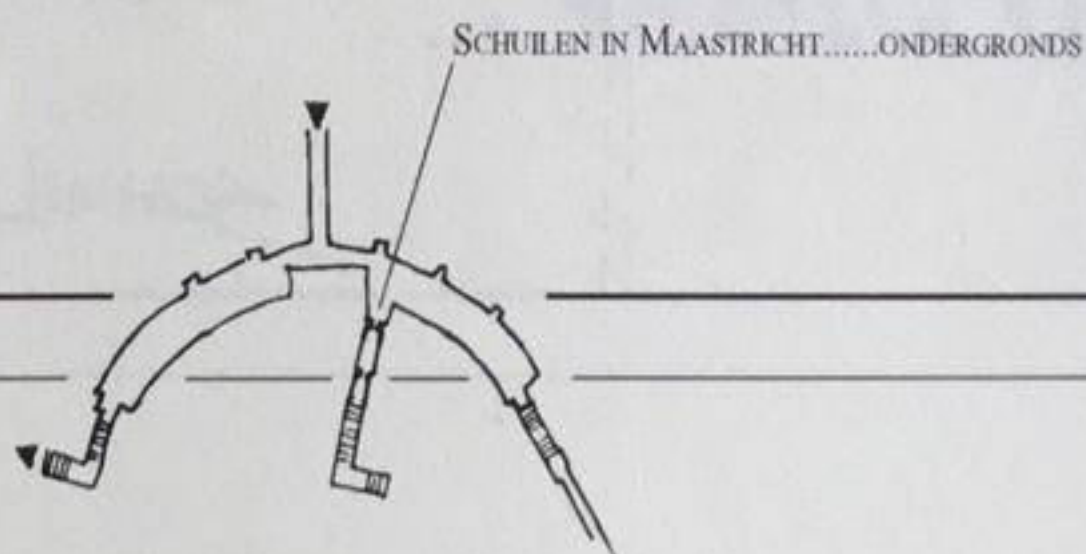

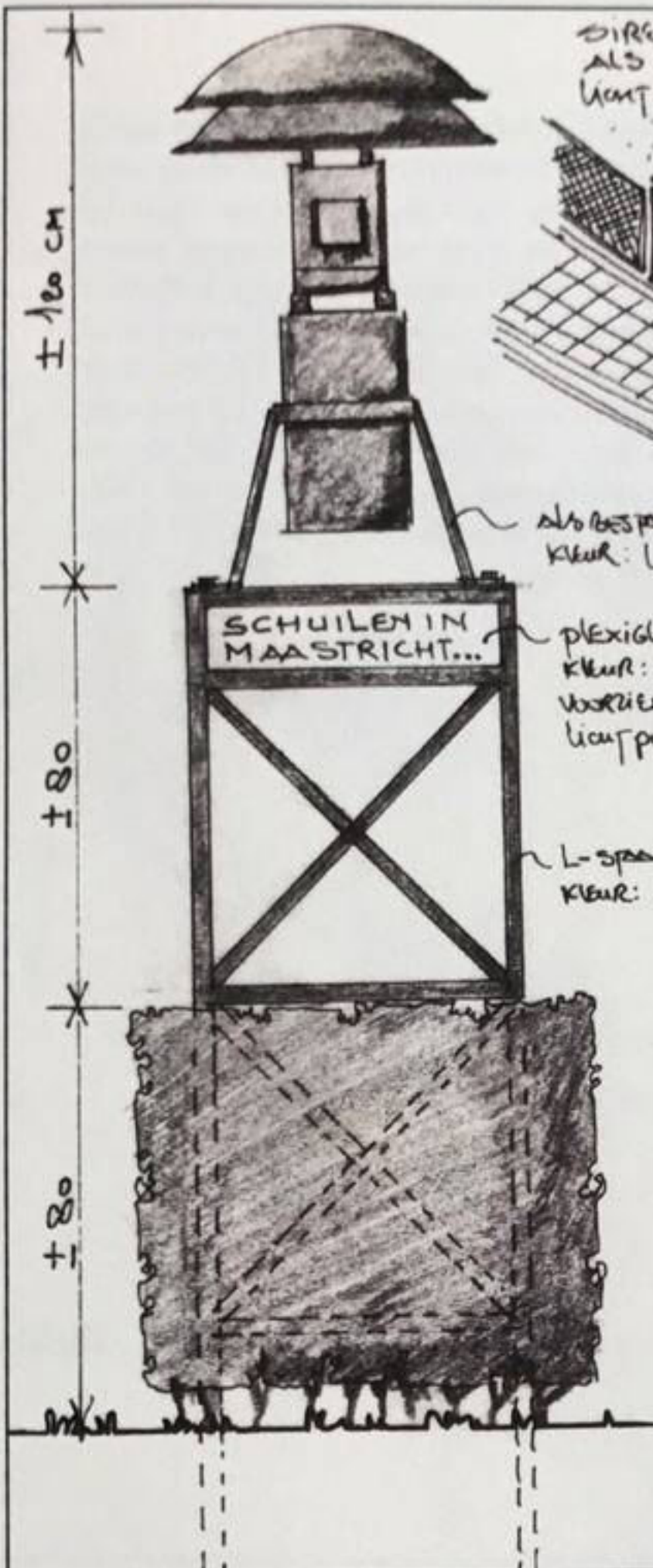

Schuilen in Maastricht... Het Bovengronden deel 20-25 of 1-500 Paul Simon Maastricht

4. Bovengronds

Schuilen in Maastricht... is -letterlijk- een ondergronds project. Het onderwerp heeft echter bij uitstek een openbaar en uitnodigend karakter. Om die reden voorziet het ontwerp ook in een visualisering vanaf de openbare weg. De thematische tweedeling van de tentoonstelling onder de grond zet zich boven het maaiveld door in de vorm van een tweetal bescheiden objecten die in het bestaande plantsoen worden opgenomen. Het object dat de geschiedenis van de schuilkelders in de Tweede Wereldoorlog aanduidt, is het bovengrondse deel van het monument dat de herinnering levend houdt aan de oorlogsverwoesting in het Blauwdorp in 1941. De kern van dit object wordt gevormd door een 'naald' die in dezelfde richting in de grond is 'gestoken' als zijn ondergrondse 'verlenging'. Dit abstracte hart van het monument wordt aangevuld met meer figuratieve elementen die het aansprekend maken. Het tweede object belicht de schuilkelders uit de tijd van de Koude Oorlog en bestaat uit een authentieke alarmsirene op een laag, stalen voetstuk. Beide objecten vinden een plaats binnen de bestaande afrastering rond het plantsoen. Dit hekwerk blijft -als deel van de 'atoomschuilkelder'- bestaan.

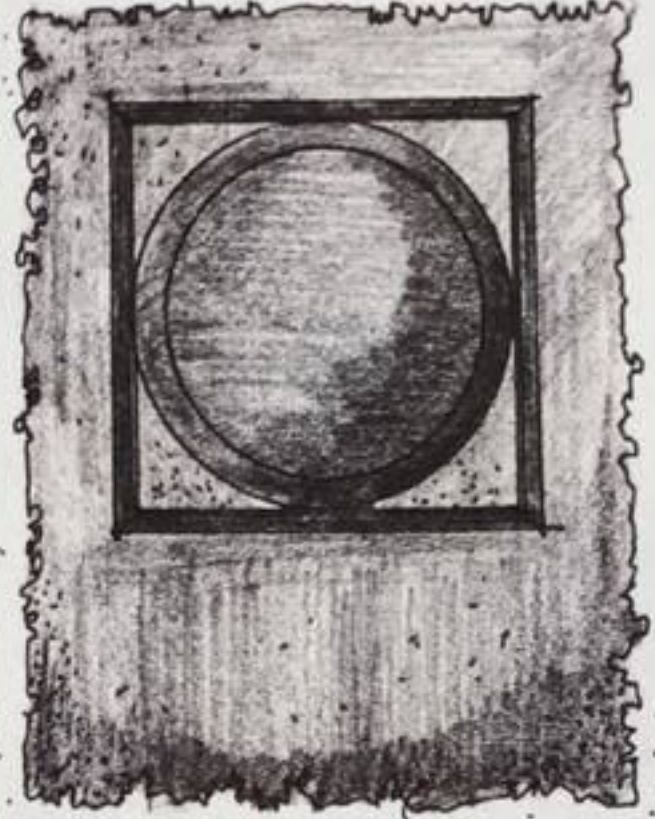
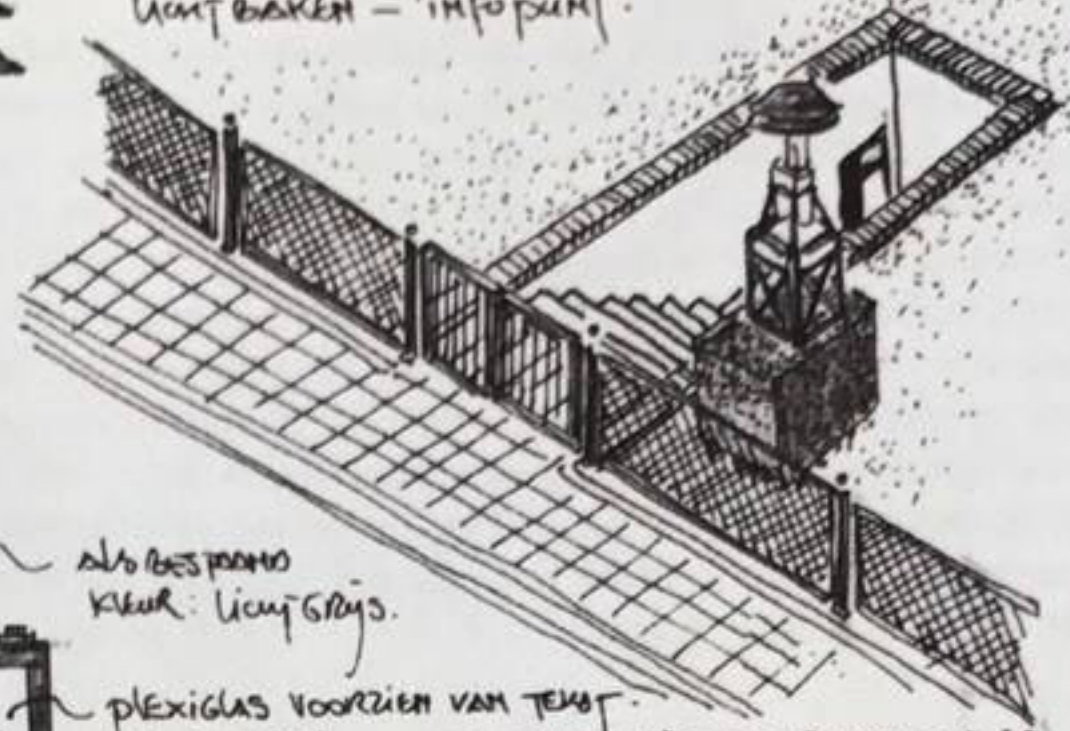

SIRENE - Koude oorlog periode
 ALS MARKANT PUNT - symbolisch
 LICHT BAKEN - infopunt.

als gestroomd
 kleur: licht grijs.

plexiglas voorzien van tekst
 kleur: opaal
 voorzien van
 lichtpunt.

L-spaal
 kleur: neopend.

TAXASHAAG ~

GAZON ~

oet: Mijl BASTINGS 22 AUG. 2002 GEM. MAASTRICHT TANGROEP CULTUREEL ERFGOED.

Overzicht markering entree / herinnering Koude Oorlog

SCHUILEN IN MAASTRICHT...

Schuilen in Maastricht....
Ontwerp voor monument: Enzame Daden
makers geweld tot oorlog
1914-1918 Paul Jansen

De naam komt voort uit de 27 November 1918 die wordt herdacht Enzame Daden makers geweld tot oorlog

Verpakking: Schetsontwerp voor Schuilen in Maastricht.....

Literatuur:

Bronzwaer P, Vier jaar zwijgen, Maastricht 1940-1944, Maastricht 1994.

Notermans J, De kazematten, Maastricht 1982

Boom van der B, Atoomgevaar? Dan zeker de B.B., de geschiedenis van de Bescherming Bevolking, Amsterdam 2000

Tieman P, Ontwerp voor een permanente tentoonstelling over schuilkelders in het gangenstelsel Wilcke, Maastricht 2002 (niet uitgegeven)

Colofon:

Brochure:

Tekst: Jos Notermans en Paul Tieman

Vormgeving: Paul Tieman en Maurice Bastings

Fotografie (maquette): Jim Evelein

Opmaak: Richard Hanssen

Werkgroep Schuilen in Maastricht ...:

Maurice Bastings, gemeente Maastricht/taakgroep Cultureel Erfgoed

Mieke Beaumont, VVV-Maastricht

Jean Bovy, VVV-Maastricht

Jos Notermans, Stichting Menno van Coehoorn

Paul Tieman, ontwerper & beeldend kunstenaar

Ontwerp expositie:

atelier Paul Tieman, Maastricht

Uitgave: Maastricht, 14 September 2002

